

Начело брижљивог бирања и селективности наративног представљања неминовно је опште начело кратке приче ако она жели да сачува своју самобитност, уз ризик да ће тако исувише добро сакрити арсенал бираног оружја. Неопходно је ригорозно просејавање приповедне грађе, али зато, у погледу форме, кратка прича може бити све што њени творци пожелеле да она буде: и скица без заплета, и песма у прози, и мини-есеј; и псеудоидила и оруђе педагогије страха; шта год, само да буде бескрајно флексибилна, да буде препуна тајни и изненађења и самим тим неухватљива. Кратка прича је или савршенство реторике, или упечатљива слика искуства, у најсрећнијим случајевима обоје у исти мах. Приче Данице Вукићевић су дирљиво верне идеалу да кратка прича може бити фељтонистичка форма а да не изгуби свест о формалном експерименту, идеалу који је у српској краткој прози озаконио Слободан Тишма, са нехотичном идејом да ти наративи могу да обављају и једну друштвену функцију: да подсећају на све ликове и стратегије заборављене и занемарене у атмосфери језичког и културног монизма, да освесте све оне сензибилитете и егзистенције које су се у страху од монистичке стварности повукле у љуштуру горде сувишности.

„Шетала сам замишљајући да сам нечија поцепана мисао, остатак дана...” – ово је само једна од упечатљивих порука, израстак из букета метафора стегнутог у књизи Данице Вукићевић, у галерији женских гласова који понекад одјекују очајем, али много више истинском вером у то да се речи и слике ипак шире као нека добра, благотворна епидемија.

Др Владислава С. ГОРДИЋ ПЕТКОВИЋ

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за англистику

vladysg@yahoo.com

ПЛУРАЛИЗАМ И ПОЛИМОРФНОСТ САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ПРОЗЕ

Марко Недић, *Повраћак њричи: огледи о савременој српској њрози*, Академска књига, Нови Сад 2017

Не треба посебно наглашавати чињеницу колико је Марко Недић научно допринео расветљавању поетике српске прозе с краја XIX, те целог XX и првих деценија XXI века, јер бројне књиге које је до сада објавио о овој теми сасвим довољно сведоче о његовом познавању ове комплексне материје (поменимо, ради кратког подсећања, само неке од

њих: *Између реализма и њој модерне: студије и огледи о српским писцима друге половине XX века*, Београд 2012; *Стилска превишања: студије и огледи о српској прози друге половине XIX и прве половине XX века*, Београд 2011; *Кришка новој стила*, Приштина 1993; *Стиара и нова проза: огледи о српским прозаистима*, Београд 1988; *Мађија њојске прозе*, Београд 1972).

Последњих неколико година Марко Недић, уз репутацију врсног историчара књижевности коју је, видели смо, с правом стекао, посветио се и изучавању савремене српске прозе актуелне последњих тридесетак година, с основним циљем да својим истраживањима надомести одсуство критичког става о новијој српској прози: „Различити и често супротстављени ставови критике о вредносном статусу појединих данашњих писаца и њихових приповедачких и романескних остварења временом ће се уједначавати, тако да ће се и о српској прози осамдесетих и деведесетих година и о још увек младим новим писцима с почетка овог века у наредним годинама нужно формирати јаснији вредносни судови” (стр. 30).

Свој несумњив допринос овако постављеној тези о потреби критичког суда о савременој српској прози сам Недић дао је у своје последње две објављене студије: *Чарање и њлеиње приче* (Београд 2017) и *Повраћак приче* (Нови Сад 2017). У предговорима обе студије, аутор истиче да је књижевност основни чувар националног, културног, језичког и стваралачког идентитета једног народа, али и појединца, те се у том смислу ни савремена српска књижевност (а посебно проза) није много променила у односу на другу половину XX века. У том смислу, и даље као књижевна врста доминира роман, јер „у општој читалачкој свести роман се изједначаје са самом књижевношћу јер је могућност идентификације са његовим ликовима и представљеним животним ситуацијама најреалнија и најбржа” (*Чарање и њлеиње приче*, 7). Наративност, као природна одлика српске прозе, стога, само бива допуњена елементима модерне књижевности попут урбаног сензибилитета и језика, употребом парафраза, цитатности, аутоцитатности, есејистичких опсервација, асоцијација, елемената фантастике, те укључивањем историје и савремене политике у приповедачки кодекс. На тај начин долазимо до плурализма и полиморфности као основних карактеристика савремене српске прозе: „Мноштво наративних гласова, поступака, прозних облика и жанрова и различита значења која се придају самом чину писања и функцији коју књижевност има или коју треба да има у нашем времену, сведоче о веома доминантној слици савремене српске прозе” (7).

Недић, дајући критички преглед историјског развоја српске прозе од шездесетих година XX века на овамо, у предговору овим књигама истиче и значај повратка традиционалном моделу приче и причања, што нам и наговештава већ самим одабиром наслова за ове две студије. Враћа

нас тако на сам крај XIX почетак XX века, када је заводљиво умеће причања било једна од основних одлика српске прозе. Поменимо овом приликом само Светозара Ђоровића (1875–1919). Највише литературе посвећено је управо Ђоровићевом приповедачком умећу. Истиче се и хвали његов посматрачки дар еквивалентан сликарској техници (С. Брајовић, М. Богдановић, С. Тутњевић), склоност ка анегдоти у приповедању (У. Петровић), а замера му се одсуство критичности (Б. Поповић), те непотпуност и недоследност приликом карактеризације ликова (А. Љиљак, С. Леовац). Овакво виђење његовог стваралачког опуса највероватније проистиче из чињенице да се Ђоровић, у првом реду, определио за причу као основни облик изражавања, а прича се везује за усмену а не писану реч, те не треба да нас чуди што његове приповести неодољиво подсећају на приче из народа, које је какав вешт приповедач у самотним зимским ноћима, нашироко и надугачко, причао заинтересованој чељади окупљеној око огњишта.¹ Нема ту стилизације реченице, тако битне за писани начин изражавања, већ се све ређа по некаквом неписаном, природном закону, према тежини мисли и средишту садржаја. Прича се, дакле, заповеда искључиво ради разговора, те је Ђоровић, према томе, пред собом имао јасан циљ – испричати нешто интересно искључиво да би се разонодио слушалац (читалац) – јер, како је то приметио Марко Недић у предговору књизи *Чарање и њешиње њриче*, оно што привлачи читаоца је могућност идентификације са књижевним ликовима, а то својим приповеткама и романима и нуди Светозар Ђоровић. Нимало случајно, повратак оваквој врсти причања високо цени и вреднује Марко Недић у својој књизи *Повраћајак њричи*: „Међутим, повратак приповедању о важним животним садржајима, о актуелном друштвеном времену, о ликовима који носе оригиналне психолошке, етичке или емотивне особине, и повратак такозваним семантичким порукама које произилазе из функционалних и природних веза међу различитим слојевима прозне структуре а не уносе се у текст као њему стране ванкњижевне чињенице, као што су на пример биле такозване политички коректне теме, једна је од најзначајнијих позитивних последица модерног схватања књижевности, па и оне која се данас ствара у српској култури.” (27). На тај начин онда и вреднује књижевни опус Данила Николића (текст „Наративна имагинација Данила Николића”) и Гроздане Олујић (текст „Повратак Гроздане Олујић роману”).

¹ О томе је опширније писао Зденко Лешић у тексту „Светозар Ђоровић: приповедач и његова прича” (*Приповједачи*, Сарајево 1988, 21–74). Лешић тврди да је у средини из које је поникао Ђоровић основна улога приповедача била да започне причу и тако разоноди друштво. Добар приповедач био је онај који је увек имао нових прича, све „љепших, чуднијих и занимљивијих”. Ђоровић је био управо такав тип приповедача, те је због такве потребе за причањем највише подсећао на реалисту Јанка Веселиновића.

Као једну од доминантних одлика савремене прозе, Марко Недић истиче и наглашену интелектуалну пројекцију света, која у центар пажње ставља човекову индивидуалност, његову потребу за стварањем и разумевањем, љубављу, игром у језику и сталним потврђивањем властите личности. Створен је тако специфичан тип књижевног јунака, скептични интелектуалац који се непрестано суочава са изазовима и противречностима постојања и који трага за потврђивањем свог идентитета угроженог савременим животом. Таквог јунака Недић проналази у делу Воје Чолановића (текст „Парадокс и дистанца у прози Воје Чолановића”). Овај текст доноси нам, с друге стране, и потврду Недићеве тезе да се савремена српска проза није много променила у односу на прозу XX века, јер сетимо се да су ликови неснађених интелектуалаца у потрази за сопственим идентитетом у односу на друштво у којем су живели били тематска преокупација и наших модерниста (нпр. лик Ива Полића у Ћипиковом роману *За крухом* из 1904, те Чедомира Илића у истоименом роману Милутина Ускоковића из 1914, као и лик Гавре Ђаковића из Милићевићевог романа *Бесџуће* из 1912).

Омаж савремене прозе бављењу актуелним политичким темама након Другог светског рата, односно ослобађање табу тема попут Информбироа и Голог отока, те конкретно именовање времена и простора радње, сложене приче и судбине књижевних јунака, индивидуалног језичког израза наратора, Марко Недић препознаје у делима Драгослава Михаиловића и Слободана Селенића (текстови „Триптих о Драгославу Михаиловићу” и „Ангажман Слободана Селенића у књижевној форми”). Нимало случајно, рекла бих, и Михаиловићев роман *Кад су цветале њиве* и Селенићево остварење *Мемоари Пере Боџаља* објављени су револуционарне 1968. године. Исте године објављена је и књига *Судбине и људи* Милана Кашанина. Наиме, показало се, како је приметио и Владета Јанковић², да ова Кашанинова књига представља један од прекретничких тренутака наше новије књижевне историје. Текстови садржани у овој књизи недвосмислено указују на чињеницу да Кашанин припада старој гарди писаца која без страха од времена у којем пише настоји да преиспита и оповргне општеусвојена схватања попут, рецимо, оних да је српска књижевност с краја XIX и почетка XX века била далеко испод европске (на тај начин растерује мит који су дуго неговали наши критичари, Скерлић, пре свих, о инфериорности наше књижевности у односу на европску), да је утицај народне поезије и националне историје на наше песнике друге половине XIX века био у књижевном смислу од много веће штете него користи (нарочито када је у питању Бранко Радичевић), а напослетку и демистификује добро утемељени мит о сељаштву науштрб грађанске културе и интелигенције који је наша

² Видети текст „После тридесет година: Судбине и људи Милана Кашанина”, *Књижевне новине*, 2000, бр. 1005/1006–1007/1008, 1, 8, 9.

књижевност брижљиво и дуго неговала све до почетка Првог светског рата. Управо из ових разлога, Кашанин највише пажње посвећује кључним личностима веома турбулентног раздобља у нашој књижевности (крај XIX и почетак XX века), односно личностима које су највише окружене неразумеванем, неспоразумима, критичким и историјским митовима (Лаза Костић, пре свих), и то је, како је својевремено приметио и Јован Христић³, највећа вредност ове књиге, слагали ли се ми са Кашаниновим ставовима или не. Не чуди онда ни чињеница да и Михаиловић и Селенић својим књижевним опусом попут Кашанина врше својеврсну револуцију на српској књижевној сцени – уводе табу теме, урбани језик и нуде књижевни текст на први поглед једноставног израза, а суштински веома сложене унутрашње семантичке носивости. Михаиловић се сматра и зачетником „прозе новог стила” или стварносно-критичке прозе која модерним критичким претпоставкама ревитализује српску прозу XIX века, којом се прича о стварности исписује непосредним језичким средствима и стилизованим народним рукописом. Стога не чуди чињеница да Марко Недић значај његовог култног романа *Кад су цветале њишкве* за развој српске књижевности види као пандан значају Селинцевог романа *Ловац у жмију* за развој западноевропске књижевности. С друге стране, Селенићев допринос развоју српске прозе огледа се и у имаголошким опсервацијама представе о другом (роман *Очеви и оци*).

Језичке опсервације, асоцијације, аутофикције, цитати, реминисценције као основни елементи модерне прозе присутни су у текстовима „Семољска трилогија Мира Вуксановића”, „Поетичке одлике прозног дела Милице Савића” и „Диптих о Радовану Белом Марковићу”. Посебну целину, рекла бих, чине текстови „Портрет Мирослава Јосића Вишњића” и „Семантика бола у раним причама Мирослава Тохоља”.

Марко Недић Мирослава Јосића Вишњића види као писца чија је проза изникла из духа побуне против класичних конвенција: „То је истовремено и побуна против конвенција и политичких и моралних деформација и једнозначног понашања у друштву и култури времена у којем се формирао као стваралац” (199). У прози Мирослава Тохоља као основну пишчеву преокупацију издваја аутентичан доживљај историје и егзистенције који показује како искуство рата у последњих двадесет година активно делује и у текстуалном и у текстуалном слоју његове прозе.

Текст „Лирско-рефлексивна проза Славка Гордића” актуелизује лирско-медитативну исповест есејиста о смислу постојања и у фокус модерне српске прозе, додуше на посредан начин, уводи тему завичаја, коју ће у први план избацити Драго Кекановић (текст „Изгубљени завичај у прози Драга Кекановића”). Кекановићев завичај, како процењује Марко Недић, има у његовом делу двојаку функцију, с једне стране

³ Видети текст „Са мером неизбежне горчине”, *Летњици Мајнице српске*, год. 145, књ. 403, св. 2, фебруар 1969, 229–234.

символизује простор наде и могућег избављења од свакодневних тешкоћа у градском животу, а с друге представља неку врсту замене за сваки неостварени сан, односно илузију о будућности. Није ли то још једна потврда да је модерна српска проза природни наставак прозе XX века, која је већ на самом свом почетку дала једну потпуно исту представу о завичају и то кроз већ помињани роман *Бесџуће* Вељка Милићевића. Није ли Милићевић, између осталог, у овом роману обрадио две подједнако битне теме. Прва, мање доминантна, везана је за тежак живот на селу и проблем масовног иселавања, а друга, заступљенија, односи се на причу о младим људима пореклом са села који нису могли да ухвате корен са животом у граду, па су, разочарани, покушали да нађу спас повратком у завичај.

Књига *Повраћајак њричи*, дакле, у одсуству критичког става о савременој српској прози, уз књигу *Чарање и њлећење њриче*, представља покушај Марка Недића да буде покретач нових критичких ставова који ће препознати њене вредности и мане, и својим истанчаним судом довести је прво на маргине књижевне историје, а потом и у саме њене скуте. Оно што је у предговору књизи истакао као основне карактеристике савремене српске прозе покушао је да илуструје одабиром текстова које је о одређеним писцима објављивао последњих десетак година у књижевној периодици. У центар пажње ставља повратак причи (Данило Николић), преиспитивање аутора (однос према стварности и однос према себи, Гроздана Олујић и Славко Гордић), истраживања у дубину језика (Миро Вуксановић), мања или већа одступања од реалистичког начина приповедања (Милисав Савић, Радован Бели Марковић, Мирослав Јосић Вишњић и Мирослав Тохол), град као хронотоп (Воја Чолановић), повратак завичају (Кекановић), увођење табу тема (Слободан Селенић, Драгослав Михаиловић). Јасно је, према томе, да српску прозу данас одликују разноликост и динамизам, поетички плурализам и полиморфност, а њена уметничка оствареност, како је закључио и Марко Недић, зависи, пре свега, од индивидуалног талента аутора, његове имагинације, језичке енергије, те моћи опсервације. На крају, можемо само додати да је Недић заиста успео у својој намери и отворио поглавље књижевне историје које позива различите врсте критичара епохе да их попуне својим опсервацијама на тему развоја савремене српске прозе.

Др Свејлана Љ. МИЛАШИНОВИЋ

научни сарадник

Матица српска, Нови Сад

Одељење за књижевност и језик

Летопис Матице српске

smilasinovic@maticasrpska.org.rs